

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 2, Sayı 4 (Aralık 2005)

Mak. #52, ss. 45-56

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Prof. Dr. Muharrem Ergin'e

Pars-Nâme'deki Ki'li Birleşik Cümleler Üzerine

Muhammet Yelten

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Bu yazıda Nasuh Paşa-zâde 'Amî Tuğrâyî'nin Pars-nâme adlı eserindeki ki'li birleşik cümleler incelenmiştir. Öncelikle, eserin tamamı taranarak ki'li cümleler fonksiyonları itibarıyla sınıflandırılmıştır. Tercüme eser olması sebebiyle bilhassa ki'li birleşik cümleler fazla kullanılmıştır. Bu yapıların birlikte kullanılması, birleşik cümle tipinin ötesinde "cümle üstü birim" diye isim verebileceğimiz yapıları meydana getirmişlerdir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Pars-nâme, Nasuh Paşa-zâde 'Amî Tuğrâyî, ki'li birleşik cümle, ana cümle, yan cümle

ABSTRACT

The compound sentences with *ki* in the *Pars-nâme* of Nasuh Paşa-zâde 'Amî Tuğrâyî are examined in this article. The sentences, which made with *ki* are classified with their functions in whole text. The compound sentences with *ki* are used very often since this work is a translation text. Using of those structures together are consisted of new structures, which we may classify as "unit above the sentence" over compound sentence type.

KEY WORDS

Pars-nâme, Nasuh Paşa-zâde 'Amî Tuğrâyî, compound sentence with *ki*, main sentence, auxiliary sentence

1. Takdim

Pars-nâme, Nasuh Paşazâde Amrî Tuğrayî tarafından 1076 (1665) yılında tercüme edilmiş bir eser olup müellifinin adı Yemânî'dir. Eser, mütercim ve müellifin isimleri Nuruosmaniye Kütüphanesinde, 3165/3686 numarada kayıtlı olan nüshadan tespit edilmiştir (*Pars-nâme*, 6^a/11, 8b/9). Eserin mukaddime kısmında, konusu ve bölümleri hakkında geniş bilgi sunulmuştur (*Pars-nâme*, 12^b/10, 13^a /5). Mütercim Nasuh Paşazâde Amrî Tuğrayî eserini, IV. Mehmed'e (1648-1687) takdim etmiştir (*Pars-nâme*, 8^b/9).

Eserin dili, mukaddime kısmı ayrı tutulacak olursa kısmen sade sayılabilir. Kelime kadrosu genellikle avcılıkla ilgilidir. Avcılığa ait kelimeler de çoklukla Arapça ve Farsça'dan alınmıştır. Mütercim alıntı kelimelerin bir kısmını Türkçe ifadelerle açıklayarak Türkçeye yeni kelime kazandırma yollarını açık tutmaya çalışmıştır. Metni oluşturan cümleler gayet ilginç bir yapı sergiler. Eserde Türkçede var olan cümle tiplerinin bir çoğuna rastlamak mümkündür. Tercüme olması sebebiyle bilhassa ki'li birleşik cümleler fazla kullanılmıştır. Ki'li birleşik cümlelerin yanında konu ve anlatımın gereği mütercim, şartlı birleşik cümle yapılarına da sıkça başvurmuştur. Bu iki birleşik cümle tipi yalnız kendi yapıları içinde kalmayıp birbirlerinin şartı veya bağlama fonksiyonları çerçevesinde genişletilmiştir. Böylece birleşik cümle tipinin ötesinde "cümle üstü birim" diye isim verebileceğimiz yapıları meydana getirmişlerdir. Yani şartlı ve ki'li birleşik cümleler bir yargıya karşılık olacak şekilde kurulmuşlar, ama asıl yapılarını da korumuşlardır.

Makalede kullanılan "ki" bağlama edatlı birleşik cümlelerin tamamı Doç. Dr. Mehdi Ergüzel'in yayıma hazırladığı *Nasuh Paşa-zâde 'Amrî Tuğrâyî, Pars-nâme* adlı eserden tespit edildi. Metnin tamamı okunarak müstakil "ki" bağlama edatlı cümleler ile bunların genişlemiş yapıda olanları incelememiz içine alındı.

2. Ki'li Birleşik Cümle ve Özellikleri

Ki'li birleşik cümle iki veya ikiden fazla cümleden oluşan bir cümle tipidir. Cümleler birbirlerine "ki" bağlama edatı ile bağlandıkları için *ki'li birleşik cümle* adı verilmiştir. Ki'li birleşik cümleyi meydana getiren cümlelerden biri *ana cümle* diğerleri ise *yardımcı cümle* konumundadır. Ana cümle asıl fikri taşıyan, istek ve anlamın özünü kendisinde toplayan, mutlaka tam bir yargı bildiren özelliklere sahiptir. Yardımcı cümle ise, ana cümleyi çeşitli yönlerden tamamlayan; anlamca onunla ilgili ve ona bağlı bulunan bir cümledir. Ana cümleye "ki" ile bağlanmış olan yardımcı cümle, çekimli bir fiili ve bu fiile bağlı birimleriyle şekilce bağımsızdır, ancak anlam bakımından ana cümleye bağımlıdır. Yani kendi kendine yeter durumda bir cümle değildir. Yardımcı cümle, şekilce ana cümleye "ki" ile bağlı bulunması yanında, anlamca da ona bağımlıdır.

Sonuç itibarıyla yan cümle anlam ve şekil yönünden ana cümleye bağlı olan bir cümledir.

Yan cümle ya doğrudan doğruya ana cümlelerin yüklemine bağlıdır; yani cümlelerin özünü oluşturan ve ana yargıyı temsil eden yüklemün tamamlayıcı bir unsurdur, ya da ana cümlelerin bir isim unsuruna bağlı olarak onu belirten, tamlayan bir öge durumundadır. Her iki halde de unsurlar arasında uzak veya yakın mesafeli bir yer değiştirme söz konusudur. Yer değiştiren unsurlar arasındaki ilgiyi "ki" sağlamaktadır. Ancak görüldüğü gibi bu yer değiştirmede, tamamlanan veya belirtilen unsur; tamamlayan yani belirten unsurlardan önce yer almaktadır. Bu ise, Türkçe'nin yardımcı unsurun asıl unsurdan önce gelmesi kuralına aykırı bulunmaktadır. İşte bu sebeple, ki'li birleşik cümleler kuruluş şekli bakımından Türkçe'ye yabancı ve aykırıdır.

Ki'li birleşik cümlelerde yardımcı cümle ister ana cümle yüklemine bağlı bulunsun, isterse ana cümlelerin bir isim unsurunun niteleyicisi olsun, her iki durumda da ya ana cümle yükleminden sonra yer alır ya da ana cümle içinde bulunur.

Yardımcı cümlelerin ana cümle yükleminden sonra yer aldığı birleşik cümlelerde "ki" iki cümle arasında bulunur. Ancak kendisinden sonra gelen yardımcı cümle, ana cümle yüklemine bağlı bir cümle birimi durumunda bulunabileceği gibi, ana cümlelerin bir isim unsuru ile ilgili de olabilir. Bu bağlamda "ki", hem iki cümle arasında, hem de bir cümle ile bir kelime arasında ilgi kurabilmektedir. Bu ilgi ise ya niteliksiz, doğrudan bir ilgidir, yani "ki" iki cümleyi birbirine bağlayan bir bağlama edatıdır ya da nitelik taşıyan bir ilgidir.

Ki'nin iki cümle arasında niteliksiz, doğrudan ilgi kurduğu durumlarda yardımcı cümle ana cümleye özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf ve yüklem ismi gibi fiile bağlı birimlerinden biri göreviyle katılır. Ki'nin bir cümle ile bir kelime arasında ilgi kurduğu hallerde, yardımcı cümle bir niteleme cümlesidir; yani sıfat hükmündedir. Ana cümlelerin çeşitli unsurlarının niteleyicisi durumundadır: Ana cümle öznesinin sıfatı; isim tamlaması şeklindeki ana cümle öznesinin tamlayanının sıfatı; ana cümle nesnesinin sıfatı; ana cümle yer tamlayıcısının sıfatı; ana cümle yüklem isminin sıfatıdır. Bu durumda, ki'li birleşik cümlede unsurlar arasında bir yer değiştirme söz konusudur.

Ki'li birleşik cümlelerin Türkçe cümle düzenine sokulması daima mümkündür. Türkçe'nin zengin zarf-fiil ve sıfat-fiil sistemine sahip bulunması, bir ana fikir etrafında bütünleşen yardımcı fikirlerin, en geniş ve karışık ifadelerin tek yüklemle, sade cümleler içinde toplanmasına olanak sağlamaktadır. Türkçe cümle yapısında, ki'li birleşik cümlelerdeki yardımcı cümlelerin yerini birtakım kelime grupları tutmaktadır. Bunlar fiil isimleri üzerine kurulan fiil grubu, sıfat-fiiller üzerine kurulan sıfat-fiil grubu ve zarf-fiil üzerine kurulan zarf-fiil gruplarıdır. Bu grupları yapan ana

unsur, grubun sonunda yer alan fiil ismi, sıfat-fiil ve zarf-fiillerdir.

Fiil isimleri ile sıfat-fiiller iyelik ve çekim ekleri alabilen dolayısıyla cümlede bir isim gibi özne, nesne ve yer tamlayıcısı olarak kullanılabilen şekillerdir. Aralarındaki fark, sıfat-fiillerin zaman şahıs ifadesi taşımaları, ayrıca sıfat olarak kullanılmalarıdır. Zarf-fiiller ise, iyelik ve çekim ekleri almazlar. Zaman ifadesi taşımadıkları gibi cümlede zarf dışında başka bir unsur yerinde de kullanılamazlar. Bu hususiyetlerine göre fiil isimleri, isim olan kelimeler; sıfat-fiiller hem isim, hem de vasıf ifadesi taşıyan sıfat olan kelimeler; zarf-fiiller ise, sadece hareket hali karşılayan zarf olan kelimelerdir.

Kelime gruplarında ana unsur olan ve grubun en sonunda bulunan bu özel fiil şekilleri, kendilerine bağlı diğer unsurlarla birlikte oluşturdukları fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarıyla, ki'li birleşik cümlelerin yardımcı cümlelerini karşılamaktadırlar. Tıpkı onlar gibi bu gruplar da Türkçe düzenli cümlede, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi unsurların yerini tutarlar. Aynı zamanda cümlenin isim niteliğindeki bir unsurunun sıfatı olarak kullanılırlar.

Türkçe düzenli cümlelerde, ki'li birleşik cümlelere karşılık olan kelime gruplarına gelince, bunlarda yüklem vasfını haiz bir unsur bulunmamaktadır. Dolayısıyla bunlar tek başlarına tam bir fikir veren, anlatım değeri olan bir bütünlüğe sahip değildirler. Bir fiil şekli üzerine kurulmuş olmakla birlikte, bu fiil çekimli bir fiil değil, isimleşmiş hususi bir fiil şeklidir. Bir yandan isim kategorisine giren; cümlede isim, sıfat ve zarf fonksiyonlarıyla rol alan şekillerdir; diğer yandan bir fiilin lüzumlu kıldığı bütün unsurları da alabilmektedirler. Demek ki bunlar, çekimli fiil olmadıkları hâlde, aynı zamanda çekimli fiil fonksiyonundadırlar. Böyle olunca da her şeyden önce ifade ettikleri hareketin ilgili bulunduğu bir öznenin varlığı söz konusudur.

İşte bu hususî fiil şekillerinin meydana getirdiği kelime gruplarında, fiilden yayılan kavramla özne arasındaki ilgi cümlede olduğu gibi bir yükleme ilgisi değil, bir iyelik ilgisidir. Yani özne, yüklem kavramını yüklenen bir unsur değil; bu kavramı belirten, bu kavram içine giren hususla arasında iyelik ilgisi bulunan bir unsurdur. Bu sebeple, cümlede özne yalın halde bulunurken, bu kelime gruplarında çok defa ilgi hâli eki durumundadırlar. Grubun sonunda bulunan, zarf-fiiller hariç, diğer şekiller ise, çoğu zaman iyelik ekleri taşırlar. Bu ekler, özne yerindedirler ve özneyi temsil ederler. Özne ancak zarf-fiil gruplarında yalın hâlde bulunur. Zarf-fiillerin iyelik ekleri almayışları sebebiyle, özneye aralarındaki iyelik ilgisinin gramerce ifadesi mümkün olmaz. Ancak bu grupta da ikisi arasında mantıkî bir aitlik ilgisi bulunmaktadır.

Bazen cümlenin öznesi aynı zamanda bu grubun da öznesidir. Bu durumda da iki unsur arasındaki ilginin gramerce ifadesi mümkün değildir (Tulum1978: 23-26).

3. Ki'li birleşik cümlelerde iki cümleyi birbirine bağlayan ki'nin fonksiyonları

3.1. Ki'li birleşik cümlelerde “ki” iki cümleyi birbirine bağlayan bir *bağlama edatı*dır. İki cümle arasında yalnızca bütünüyle bir bağlantı söz konusudur. Böyle durumlarda “ki” cümleye anlamca bir özellik getirmez. Bu türlü birleşik cümlelerde, yardımcı cümle ana cümlelerin öznesi, nesnesi, yer tamlayıcısı ve zarfı olabilir.

3.1.1. Özne Yardımcı Cümleleri

Bu yardımcı cümleler, ana cümlelerin öznesi durumundadırlar. Yani ana cümlede özne olarak görev yapan cümlelerdir. Yardımcı cümlelerin, ana cümleye özne olarak katılabilmesi için önce yardımcı cümlelerin yüklemeleri, özel fiil yapıları olan fiil ismi veya sıfat-fiil şekillerine dönüştürülür. Yani fiil kök veya gövdesine yan cümle yüklemine kip durumuna paralel olabilecek fiil ismi veya sıfat-fiil eklerinden uygun olanı eklenir. Sonra yardımcı cümlelerin öznesi olan kelime veya kelime grubuna ilgi hâli eki getirilerek fiil ismi veya sıfat-fiil eki almış kelime ile aralarında iyelik ilgisi kurulur. Oluşan isim tamlaması ana cümleye özne olarak katılma durumuna gelmiş olur:

Sayd-nâmede mestûrdur ki Hindî pârlarda tûlı on iki karış pârs görülmüştür (Pâs-nâme, 13a/11).

İki cümle Farsça bağlama edatı olan “ki” ile bağlanmıştır. Ki'den önce gelen kısım: “Sayd-nâmede mestûrdur” ana cümle; “Hindî pârlarda tûlı on iki karış pârs görülmüştür” kısmı ise yardımcı cümledir. Görüldüğü gibi cümlelerin birimlerinin sıralanışı Türkçe cümle düzenine uymamaktadır. Çünkü asıl unsur önce, yardımcı unsur sonra gelmiştir. Cümle bu yapıyla kolayca algılanamamaktadır. Rahat anlamayı sağlamak için ana cümlelerin yüklemine sona, yardımcı cümleyi de ana cümlelerin içinde Türkçe cümle mantığına uygun bir konuma getirmemiz gerekiyor. Bunun için önce yardımcı cümle yüklemine kip ekini kaldırıp, yerine zaman bakımından kipi karşılığı olabilecek bir sıfat-fiil ekini getiririz. Yukarıdaki ki'li birleşik cümlelerin yardımcı cümlelerin yüklemi öğrenilen geçmiş zaman kipindedir. Geçmiş zaman, fiilin gösterdiği hareketin geçmiş zaman içinde yapıldığını ifade eden bir zamandır. O halde yardımcı cümle yüklemine, geçmiş zaman ifadesine karşılık olan ‘-duk/-dük’ sıfat-fiil ekini getiririz. Sonra sıfat-fiil eki üzerine iyelik ekini ilâve ederek yardımcı cümle yüklemine öznesiyle arasında iyelik ilgisi kurulmasını sağlamış oluruz. Yardımcı cümle öznesine ilgi hâli ekini getirince de bir isim tamlaması hâlinde ana cümleye katmış oluruz. Böylece cümlelerin birimlerinin dizilişini Türkçenin cümle yapısına uygun hâle getirmiş oluruz:

Hindî pârslarda tûlî on iki karış olan pârsın görüldüğü sayd-nâmede mestûrdur.

“Hinde ait parslarda uzunluğu on iki karış olan parsın görüldüğü avcı kitaplarında kayıtlıdır.”

Aşağıdaki cümlede de örnekte yaptığımız gibi yardımcı cümle fiilinin zaman ekine uygun düşecek sıfat-fiil ekini getirmek suretiyle ana cümleye taşıma yolu izlenmiştir:

Rivâyet olunur ki bir gün bir çoban sahrâda koyun yanında revân iken önüne bir pars çıkmış, çoban ise ancak pârsı tutmanın tarîkîni bilirmiş... (Pars-nâme, 50a/11).

“Bir gün bir çobanın sahrada koyun yanında yürüyorken önüne bir parsın çıktığı ve çobanın ancak parsı tutmanın yolunu bildiği rivayet olunur.”

Hikâyet olunur ki pârsın dişisi elbette yavruları harekete kudret buldukda yanına alıp ava ma’an götürür (Pârs-nâme, 27a/12).

“Parsın dişisinin elbette yavruları harekete kudret bulunca yanına alıp ava ma’an götürdüğü hikâye olunur.”

Bazı ki’li birleşik cümlelerin yardımcı cümleleri zaman ifadesi taşımayan istek kipiyle kurulmuşlardır. İstek kipi yalnız şekil ifade eden bir kip olduğu için bu tür yardımcı cümleler, zaman ifadesi taşımayan –mak / -mek fiil ismi ile ana cümleye katılırlar.

Gerekdir ki ol şükûfeyi cem’ eyleyip inek yağıyla halt idüp ol nâsur olan çibana ve yaraya süreler (Pârs-nâme, 49a/6).

“Ol şükûfeyi cem’ eyleyip inek yağıyla karıştırıp ol nasır olan çibana ve yaraya sürmek gerektir.”

Zira câyiz ki ol reşâdın râyihâsın aldıkda tenâvül itmege ikrâh eyleye (Pârs-nâme, 40b/9).

“Zira ol reşâdın rayihâsın alınca tenavül itmege **ikrâh eylemek** câyizdir.”

Ol mahalde gerekdir ki sayyâd olan kimesne atdan inüp bir kepenek ya bir ‘aba ya bir çul, her kankı bulursa üzerine salıp enikle kavrayıp tuta (Pârs-nâme, 25b/3).

“Ol mahalde sayyad olan kimsenin attan inip bir kepenek ya bir ‘aba ya bir çul her hangisini bulursa üzerine salıp enikle kavrayıp tutmak gerektir.”

Yardımcı cümlesi istek kipi ile kurulmuş bazı ki’li birleşik cümlelerin ana cümleye katılması, iyelik ekleriyle kullanılmaya elverişli bulunan –ma/-me fiil ismi ekiyle olur. Aşağıdaki örnekte yardımcı cümle fiili, fiil ismi ekini alıp öznesiyle aralarında iyelik ilgisi kurulmak suretiyle ana cümleye katılmıştır.

İhtimâldir ki başının ağrısı kulaklarının birinden ola (Pârs-nâme, 31b/6).

“Başının ağrısının kulaklarının birinden olması ihtimâldir.”

3.1.2. Nesne Yardımcı Cümleleri

Bu cümleler ana cümlelerin nesnesi durumunda bulunan, ana cümleye nesne olarak katılan cümlelerdir.

Şikâr-bâzî-i fehd dir ki cümleden tevaggul ve cehde sezâdır (Pârs-nâme, 4b/9).

"Pars avcılarını, bir işle devamlı uğraşmanın ve gayret göstermenin her şeyden üstün olduğunu söylediler."

3.1.3. Yer Tamlayıcısı Yardımcı Cümleleri

Bu cümleler, ana cümle yüklemine ifade ettiği hareketin yerini ve yönünü gösteren, onu yer ve yön bakımından belirleyen, tamlayan cümlelerdir. Ana cümleye "yönelme ve ayrılma" ekleriyle katılırlar. Ancak, özne ve nesne cümlelerinde olduğu gibi önce hususi fiil şekilleriyle isimleştirilip kelime grupları haline getirilmeleri gereklidir. Hal eklerini taşıyan bu kelime gruplarının ana fonksiyonu zaman ve mekân içinde "yer ve yön ifade etmek" olmakla birlikte, bu ana fonksiyon birlikte kullanıldığı fiilin anlamına bağlı olarak yönelme ve ayrılma eklerinin taşıdığı çeşitli ifadeler halinde görülür (Ergin 1972: 691). Dolayısıyla bu gruplar cümlelerin çeşitli anlamları ifade eden zarfları da olurlar.

Ammâ bir vechile dahi bulunmayasın ki seni kendüden korkar kıyâs eylemeye (Pârs-nâme, 23a/11).

"Ammâ seni kendinden korkar kıyas eylemesine bir vechile dahi bulunmayasın."

'Ale'l- husûs başını gâh ü bi-gâh ol tarafa tutarsa şübhe yokdur ki maraz ol kulağındadır (Pârs-nâme, 32a/2).

"Hususiyle başını zamanlı zamansız o tarafa tutunca marazın ol kulağında olduğuna şüphe yoktur."

3.1.4. Zarf Yardımcı Cümleleri

Bu cümleler ana cümle yüklemine zamanını ve çeşitli şartlarını gösteren, hareketin ne zaman, niçin, ne şekilde, hangi vasıta ile yapıldığını veya olduğunu belirten cümlelerdir. Ana cümlelerin zarfı durumunda bulunan ve fiilin zamanı ve muhtelif şartlarını göstererek onu çeşitli bakımlardan niteleyen yardımcı cümleler, yüklemine zarf-fiil şekline konmadan veya sıfat-fiil ve fiil ismi şekline konulup çekim edatlarına ve bazı hal eklerine bağlanmadan bunların sahip oldukları anlamları hiçbir zaman taşıyamazlar. Mantıkî bakımından ana cümle faaliyeti ile aralarında birtakım münasebetler vardır. Ana cümle faaliyetini çeşitli bakımlardan tayin eden, niteleyen, açıklayan bağımlı cümleler durumundadır. Ancak yine de müstakil bir hüviyete sahiptirler. Her şeyden önce çekimli fiil hâlinde birer yüklemine bulunduğundan

şeklen bağımsızdırlar. Onların zarf olarak alacağı şekil ve taşıyacakları anlam, bazen edatlı işaret zamirleri ve böyle, şöyle zarfları ile ana cümlede temsil edilmeleri ile anlaşılabilir. Çoğu zaman ise temsil edilmezler. Bu durumda onları şeklen ve anlam katarak zarf hâline getiren, sebep, hedef, izah, netice, bildirme, kuvvetlendirme ifadeleri ile “ki” edatıdır. “Ki” bağlama fonksiyonu yanında, taşıdığı bu ifadelerde yardımcı cümlenin bazen başında, bazen sonunda, bazen içinde yer alarak, bazen de tek başına zarf olarak kullanılan birtakım kelimelerle birleşip başka edatlar teşkil ederek yardımcı cümleyi ana cümleye bağlar. Ana cümleye zarf olarak katılan kelime gruplarında ki'nin anlam ve fonksiyonlarını; zarf-fiil ekleriyle çekim edatları ‘yönelme ve ayrılma’ gibi hal ekleri, son çekim edatları gibi kullanılan bazı isimler ve yardımcı tedbirler yüklenmişlerdir (Tulum1978: 62).

Sen dahı elin, ayağın ve göğsini kanından bulaştırırsın ki yatağına geldikde ol kandan yalana tura (Pârs-nâme, 22a/8).

“Yatağına gelince ol kandan yalanıp durması için sen de elini, ayağını ve göğsünü kanından bulaştırırsın.”

Ba'de bir arşun mikdârı yüksek bir seki yapup parsı üzerine yaturalar tâ ki ta'âm mahallinde seki üzerinde kalkıp tu'mesin yiye (Pârs-nâme, 20a/9).

“Taam mahallinde seki üzerinde kalkıp azığını yemesi için bir arşın miktarı yüksek bir seki yaparak parsı üzerine yaturalar.”

Ve fi'l-hâl gözlerin bir makrama ile bağlaya ki gözi ademi görmedikçe havf eylemez (Pârs-nâme, 25b/6).

“Ve filhal gözü ademi görmeyince havf eylememesi için gözlerini bir makrama ile bağlaya.”

Ve bir kinnâb pâresi ile kuyruğu dibinden dahı bogalar ki fikrini ol tarafa sarf idüp insândan gâfil ola (Pârs-nâme, 25b/8).

“Ve fikrini ol tarafa sarf edip insandan gafil olması için bir kinnab pasesi ile kuyruğu dibinden de boğalar.”

Zinhar hammâmdan çıkardıkda çıplak çıkarmaya ki helâk olur (Pârs-nâme, 41a/6).

“Zinhar helâk olmaması için hamamdan çıkarınca çıplak çıkarmaya”

Birkaç gün ata bindirmeyeler ve çevgân tokundurmayalar tâ ki elem-zede olmaya (Pârs-nâme, 48a/7).

“Elem-zede olmamak için birkaç gün ata bindirmeyeler ve çevgan dokundurmayalar.”

Pârsi güneşe bağlaya tâ ki gölgeye tâlip ola (Pârs-nâme, 35b/10)

“Gölgeye talip oluncaya kadar parsî güneşe bağlaya.”

Burnuna bir mikdar mâ-i fülful tamladasm tâ ki 'atse eyleye (Pârs-nâme, 30a/8).

“Aksırık yapması için burnuna bir miktar karabiber suyu damladasın”

“Aksırık oluncaya kadar burnuna bir miktar karabiber suyu damladasın.”

Ol kadar tura ki marbatında cevlâna başlayup tekâza gösterüp yatağında karâr itmeden kala (Pârs-nâme, 36a11).

“Ahirinde dolaşmaya başlayıp zor durumda kalarak yatağında kararsız kalıncaya kadar kala.”

Sinirlü ve tamarlu et virmeyesin ki anı dahı ziyâde çeynemek ile pârsın başına zahmet virmeye (Pârs-nâme, 31a/6).

“Ziyade çiğnemek parsın başına zahmet vereceği için sinirli ve damarlı et vermeyesin.”

3.1.5. Yükleme İsmi Yardımcı Cümleleri

Bu cümleler bir isim cümlesi olan ana cümlelerin yüklem ismi durumunda bulunan cümlelerdir. Ana cümle yüklemde ‘bu, ol, anlar’ gibi zamirlerle temsil ve işaret olunmuşlardır. Bu zamirler çok defa bildirme eki ‘-dur/-dür’ ile birlikte dirler. Ancak bildirme ekinin kullanılmayıp düşürüldüğü de olur. Bazen de, zamir- ilgi hali eki- bir hal eki- veya -içün gibi- bir edatla birleşmiş durumdadır.

Yüklem ismi durumunda bulunan cümlelerin bir isim hüviyetine konularak ana cümlelere katılabilmeleri, diğerlerinde olduğu gibi, her şeyden önce yüklemelerinin isimleştirilmesini gerektirir. Bu takdirde yüklemeler, ‘-mak/-mek ; -ma/-me’li fiil isimleri şekline veya ‘-an/-en’li sıfat-fiil şekline konularak cümlede temsil ettirilir.

İşte yüklemeleri fiil isimleri veya sıfat-fiil şekline konulan yardımcı cümleler fiile bağlı diğer unsurlarla birtakım kelime grupları oluştururlar. Bu gruplar isim değeriyle yüklem ismi olarak ana cümlelere katılırlar (Tulum1978: 94).

Farkları budur ki emr-i Hudâ-y-ıla gözleri çukurından ağzına toğru birer hatt-ı siyâh ki çekilmişdir (Pârs-nâme, 15a/10).

“Farkları Allah’ın emri ile gözleri çukurundan ağzına doğru birer çekilmiş siyah çizgidir.”

Bu hikâyeden garaz budur ki pârs makûlesi böyle sûf ve kal ve ‘aba yise mühlükdür (Pârs-nâme, 50b/7).

“Bu hikâyeden maksat pars gibi hayvanların böyle yün, kıl ve aba yiyince öleceğidir.”

Tedbîri budur ki evvelâ altına pâk kum döşeyeler ki içinde aslâ toprağı olmaya (Pârs-nâme, 44b/8).

“Tedbiri evvela altına içinde asla toprağı olmayan pak kum döşemektir.”

Pârsın sıfat-ı mahmûdesi oldur ki sinde sağır ola ve başı küçük ve nazîr ola (Pârs-nâme, 28b/3).

“Parsın beğenilen özelliğı yaşta küçük olan ve başı küçük ve temiz olandır.”

İlacı oldur ki başının ortasına bir döğün yaka (Pârs-nâme, 30a/3).

“İlacı başının ortasına bir yakı yakmaktır.”

Mu’âlecesi oldur ki zeyt yağın kaynadup savdıkdan sonra pârsın kulağına akıda ve pârsın başını bir yastık üzerine koyup cüz’i zamân zabt idüp tura (Pârs-nâme, 32a/4).

“İlacı, zeyt yağın kaynatıp soğuduktan sonra parsın kulağına akıtmak ve parsın başını bir yastık üzerine koyup kısa bir zaman zapt edip durmaktır.”

Bir ilacı dahi budur ki etin içine bir pâre hunzır dahi koyup yidiüre. (Pârs-nâme, 43b/1).

“Bir ilacı da etin içine bir parça hunzır yağı koyup yedirmektir”

İlacı budur ki evvelâ gıdasın arturmayasın (Pârs-nâme, 40a/8).

“İlacı evvela gıdasın artırmamandır.”

İlacı budur ki ta’âmını geç vireler ve virdikleri et-ile ma’an bir pâre yidiürel ve gâhî ‘asel dahi vireler (Pârs-nâme, 49a/13).

İlacı ta’âmını geç virmek ve virdikleri et-ile ma’an bir pâre yidirmek ve gâhî ‘asel dahi vermektir”

3.2. “Ki” bir isimle onun belirtici unsuru durumundaki bir cümleyi birbirine bağlar. Bu durumda bağlama zamiri mahiyetindedir. Yardımcı cümle ise bir niteleme cümlesidir. Yani sıfat hükmündedir. Ana cümlelerin çeşitli öğelerinin niteleyicisi durumunda bulunabilir:

3.2.1. Ana Cümle Öznesinin Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri

Gâh olur pârsun vücudında kurha ve çıban makûlesi peyda olur ki anı gören uyuz olmuş sanur (Pars-nâme, 48b/5).

“Bazen parsın bedeninde görenlerin uyuz olduğunu düşündükleri yara ve çıban gibi şeyler ortaya çıkar.”

3.2.2. Ana Cümle Yer Tamlayıcısının Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri:

Dürûd-ı nâ-ma'dûd, ol fezâ'izü'l- cûd ve Hâliku'l- vücûda vâcib ü sezâdır ki sâmit ü nâtk (Pars-nâme, 1b/1).

“Sonsuz dua, samit ve natık olan, cömertliği taşan ve varlıkları yaratana yakışır.”

3.2.3. Ana Cümle Yüklem İsmının Sıfatı Durumundaki Niteleme Yardımcı Cümleleri

Ekser bu hâletlerden niçe emrâz-ı muhtelif peydâ idiüp tuhme ve cereb ve hamlama gibi niçe illetler ki tab'ında zuhûr ider (Pars-nâme, 29a/13)

“Çoklukla bu durum birçok çeşitli hastalığı ortaya koyup hazımsızlık, uyuzluk ve hamlama gibi yaratılışından zuhûr iden niçe illetlerdir.”

Kaynaklar

- ATEŞ, Ahmet – YAZICI, Tahsin (1973) *Farsça Dilbilgisi*, İstanbul.
BANGUOĞLU, Tahsin (1990) *Türkçenin Grameri*, Ankara.
ERGİN, Muharrem (1972) *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
ERGÜZEL, Mehdi (2002) *Nasuh Paşa-zâde 'Amrî Tuğrâyî, Pars-nâme* (Basılmamış doçentlik tezi), İstanbul 2002.
KORKMAZ, Zeynep (1994) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara.
TULUM, Mertol (1978) *Sinan Paşa –Ma'arif-nâme, Metin ve Ki'li Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme* (basılmamış doçentlik tezi), İstanbul .

Muhammet Yelten

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesidir.

Adres: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Laleli, İstanbul

Fak. Tel: (0212) 455 57 00/15847

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 8 Kasım 2005

Yayına kabul edildiği tarih: 25 Kasım 2005

E-yayın tarihi: 27 Aralık 2005

Çıktı sayfa sayısı: 12

Kaynak sayısı: 6